

MORERAS PALENZUELA, J. (coord.), ALONSO CABRÉ, M.; GHALI BADA, K.; LÓPEZ BARGADOS, A.; SOLÉ ARRARÀS, A. (2017), *Diàspores i rituals. El cicle festiu dels musulmans de Catalunya*, Temes d'Etnologia de Catalunya, núm. 28, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

Josep Lluís Mateo Dieste
Professor agregat Serra Húnter
Universitat Autònoma de Barcelona
joseplluismateo@uab.cat

Diàspores i rituals. El cicle festiu dels musulmans de Catalunya és el resultat d'una recerca col·lectiva pionera per l'abast de l'estudi i per la novetat de gran part dels temes que s'hi aborden, dins el panorama actual de les recerques sobre l'islam no només a Catalunya sinó també a Europa. El llibre està coordinat per Jordi Moreras, i en la recerca col·lectiva hi han participat el mateix coordinador i altres antropòlegs: Marta Alonso, Khalid Ghali, Alberto López i Ariadna Solé.

La rellevància de la recerca recau en el fet que s'aborda per primer cop i de manera conjunta un estudi etnogràfic sobre els principals rituals islàmics en comunitats de la diàspora a Catalunya partint d'un aparat teòric crític i reflexiu. La presentació d'unes dades qualitatives de primera mà és en aquests moments més que necessària, ja que sovint han predominat, no només en l'àmbit periodístic sinó també en l'acadèmic, unes visions superficials de les pràctiques musulmanes carregades de simplismes i sense una base teòrica sòlida. Aquest normativisme exasperant s'ha dedicat a repetir «l'islam del llibre» i no tant a analitzar les pràctiques dels musulmans i la seva interacció amb l'univers normatiu.

El llibre presenta els resultats d'unes etnografies intensives de tipus qualitatiu que van ser realitzades pels membres de l'equip entre desembre de 2007 i setembre de 2009 en diferents punts de la geografia catalana com ara Creixell, Martorell, Lleida, Arenys de Munt i Barcelona. Els col·lectius inclosos en l'estudi són comunitats que tenen orígens al Marroc, el Senegal, Gàmbia i el Pakistan, principalment. L'equip en va fer un seguiment durant el període esmentat, en el qual es va observar el cicle

anual complet de les quatre principals celebracions del calendari religiós musulmà: el dejuni (*sawm*) durant el mes del Ramadà, la festa del sacrifici (*‘id al-adha*), la festa de l'aixura i la festa del naixement del profeta Muhammad.

El text s'organitza en vuit capítols, incloent-hi la introducció i les conclusions, més un glossari de dues pàgines i la bibliografia. Partint de l'antropologia del ritual, i d'autors com Victor Turner o Mary Douglas, en la introducció es remarca la importància de considerar sempre els rituals en relació amb els contextos sociopolítics que els conformen i no tant com una pervivència del passat inalterada pel temps. Precisament, el principal objectiu d'aquest estudi és analitzar els rituals musulmans des d'una nova òptica. Si l'antropologia de l'islam s'havia centrat en l'estudi de les pràctiques heterodoxes i havia parat menys atenció als pilars centrals de l'islam, a diferència de l'arabisme i els estudiosos dels textos religiosos, calia trobar una aproximació renovadora que abordés l'estudi dialèctic de la norma i la praxi, tal com han proposat en els darrers anys autors com ara Gabriele Marranci (2008) o John Bowen (2012).

El segon focus del treball tracta de connectar aquest estudi dels rituals amb l'univers dinàmic de les migracions i la transnacionalitat. Després d'anys d'estudis centrats en enfocaments apriorístics sobre l'etern migrant, aquest treball reclama que es considerin els processos d'assentament i reconstrucció sociocultural portats a terme pels seus protagonistes. Es tracta de retornar la història als col·lectius per girar la truita epistemològica que sembla negar que la gent i els seus rituals «ja estan inserits en la societat catalana». Pel que fa a la teoria, la recerca defensa repensar el model del transplantament de la zona d'origen a la zona de destí, i substituir-lo per un altre paradigma que posi el focus en els processos de reconstrucció que tenen lloc a través dels rituals i dins dels mateixos rituals, que conformen identitats col·lectives i són actes d'institució i reproducció, a més de ser el resultat d'altres processos d'interacció social no estrictament religiosos, com ara els vinculats al parentesc, la classe social o les relacions polítiques. De fet, *Diàspores i rituals* és una posada en pràctica dels nous enfocaments sobre l'antropologia de l'islam i, en aquest cas, dels rituals musulmans (Dupret *et al.*, 2013). El problema

central plantejat és la tensió entre la norma i la praxi, en el marc d'una religió que s'articula entorn del prestigi de la norma i l'orientació de les pràctiques envers aquesta norma. L'antropologia ha permès observar aquesta tensió que afecta el mateix corpus de la tradició religiosa un cop és portada a la pràctica a través dels rituals. Per una religió orientada a l'ortopraxi —terme encunyat per Cantwell-Smith—, l'acompliment del ritual és una forma d'acompliment de la norma, però la tasca de l'antropologia no és veure si es reproduïen unes formes prístines de religió sinó comprendre la influència dels contextos locals i la seva interacció amb els agents del ritual.

Aquesta agència i aquests contextos locals són l'objecte d'estudi del llibre a través dels quatre rituals estudiats. El dejuni del Ramadà ocupa un lloc central (una quarta part del text), en contrast amb els altres rituals, especialment l'*aixura* i el *mawlid*, segurament a causa de la seva menor incidència comunitària o de la crítica rebuda per part de les visions reformistes de l'islam. Després de la introducció, la presentació del marc teòric i una síntesi del context històric, des de l'arribada dels primers musulmans, als anys seixanta, fins a l'actualitat, segueixen els quatre blocs dedicats a l'estudi dels rituals. La presentació del material inclou vint apunts etnogràfics que il·lustren els quatre rituals analitzats. Hauria estat interessant disposar de més informació d'alguns d'aquests apunts, per recollir precisament l'anomenat «detall etnogràfic» del cas exposat. Sense desmerèixer aquests apunts etnogràfics, que estan molt ben articulats amb l'anàlisi general, el lector es queda amb la mel a la boca a l'hora de gaudir més del que podrien ser diverses etnografies completes que aquí s'entrecreuen i que només albirem en part.

El primer ritual analitzat és la pràctica del dejuni i les seves implicacions culturals, econòmiques i polítiques, com a recreació de comunitat i com a temps invertit, en el sentit estrictament temporal però també econòmic, en formes particulars de consum. I s'estudien altres aspectes que concerneixen la salut, la idea del guany religiós (*ajr*), la manera com té lloc el trencament del dejuni (*iftar*), els rols de gènere reforçats, l'emergència d'estratègies polítiques per part de les institucions islàmiques i les autoritats polítiques durant el trencament del dejuni o les discussions sobre

l'inici del mes, marcat per qüestions polítiques nacionals i d'acatament a determinades autoritats religioses de l'Orient Mitjà, a més del paper dels predicadors itinerants durant aquell mes. S'inclouen anàlisis de fàtues i materials sobre «com ha de ser» el dejuni. Es tracta, però, de webs produïdes en altres països i desconeixem fins a quin punt són llegides ni per qui. Malgrat la declaració de principis inicial, el text replica en alguns fragments l'anàlisi de les experiències existents en altres països europeus i les farceix amb apunts etnogràfics, de manera que el context local no acaba de dominar el fil argumental de la recerca. El ritual que tanca el mes del Ramadà és l'*'id al-fitr*, que comporta una oració col·lectiva a l'exterior dels centres de culte, similar a la que té lloc durant la festa del sacrifici, i que ha esdevingut una mena de termòmetre de la visibilitat de l'islam i de la capacitat de reconeixement per part de la resta de la societat.

El següent ritual analitzat és un dels més desconeguts, l'*aixura*, el desè dia del primer mes del calendari musulmà. Tot i ser una data assenyalada per a tots els musulmans, el món sunnita no li ha dedicat la importància que ha assolit en el món xiïta, representat en l'estudi per la comunitat pakistanesa. El ritual té sobretot una dimensió commemorativa del dol comunitari pels màrtirs xiïtes, i se celebra també a l'exterior. Aquesta expressió pública ha generat no poques discussions sobre els rituals de mortificació. A Barcelona es van iniciar el 2004, amb crítiques d'opïnadors mediàtics. Tot plegat va fer que l'Ajuntament de Barcelona regulés el ritual i fes explícites una sèrie de restriccions sobre uns col·lectius que, en canvi, no s'apliquen a sofriments corporals equiparables en manifestacions cristianes locals que poden tenir lloc durant la Setmana Santa.

Un dels rituals centrals per a la comunitat islàmica, juntament amb el dejuni, és la festa del sacrifici o *'id al-adha*. Com apunta el títol del capítol, es tracta d'un «sacrifici domesticat», que ha estat sotmès a tot tipus de reglamentacions sanitàries. Una de les notes etnogràfiques ens introdueix precisament en un dels escorxadors la matinada de la festa, a Mercabarna, en una brillant anàlisi de les modificacions que s'introdueixen en el ritual quan assistim a una «producció industrial». Aquest és probablement el ritual més estudiat en la literatura, en relació amb els altres, i també es fan patents les diferències entre els col·lectius etnografiats, co-

mençant pels noms que atorguen al ritual en el seus contextos d'origen. Se n'analitza la dimensió familiar i comunitària, alimentària i moral, ja que la jornada inclou un ritual de perdó. L'etnografia mostra el rol del ritual com a creador de vincles i intercanvis, i de record dels morts. Però en tot cas els autors també fan una crítica als excessos teòrics que cerquen unes lògiques normatives en lloc de reconèixer el caràcter performatiu del ritual.

El darrer ritual analitzat és el *mawlid*, que celebra el naixement del profeta Muhammad. És també el ritual més discutit per l'ortodòxia textualista, sobretot perquè és en aquesta data (dia 12 del tercer mes musulmà) quan tenen lloc visites als sants i s'expressa la devoció de confraries i santuaris. El treball analitza els debats religiosos sobre la seva licitud, i ofereix uns apunts sobre la pràctica entre els wòlof i les confraries Tijaniyya i Muridiyya, entre els quals rep el nom de *gammu*, però resta per analitzar quina és la seva significació real entre alguns col·lectius com el marroquí. Per cert, la fotografia de la pàgina 145 mereix un breu comentari, perquè es tracta d'una imatge devocional del profeta, però és també una paradoxa iconogràfica i històrica que va remarcar Pierre Centlivres (2006), ja que es tracta de reproduccions adaptades de postals eròtiques homosexuals de l'època colonial, de la col·lecció de Lehnert i Landrock.

Pel que fa a la teoria, el llibre conclou la importància de remarcar el caràcter performatiu dels rituals. En aquest sentit, el treball destaca que, lluny dels presagis secularistes, les pràctiques rituals perviuen (tot i que això és precisament el que pressuposen tots els estereotips etnocèntrics que tendeixen a oferir imatges de comunitats hiperritualitzades i essencialment religioses). El ritual no crea només comunitat, sinó que també genera discrepàncies internes. Finalment, la inserció dels rituals en l'espai públic posa la societat davant el mirall. Els autors han cuidat molt bé un aspecte epistemològic que té fortes implicacions ètiques sobre el perquè de dur a terme aquesta recerca. Amb una innovadora base teòrica i gran riquesa etnogràfica, el treball mostra —cito textualment— que «no serà a partir de l'abandonament de la intensitat ritual [...] que se n'assolirà la integració, sinó que és a través dels mateixos col·lectius en què

s'establiran nous mecanismes d'interacció (negociada o conflictiva) amb la societat de la qual ja formen part» (p. 160).

En definitiva, un llibre imprescindible per als estudiosos sobre el tema, per als interessants en l'antropologia del ritual i per a les persones que treballen amb col·lectius musulmans i/o immigrants, i, sens dubte, un punt de partida per a futures recerques, ja que a més d'oferir-nos nombroses eines d'anàlisi també ens apunta nous camins per descobrir i explorar.

Bibliografia

- BOWEN, J. (2012) *A new anthropology of Islam*. Nova Delhi: Cambridge.
- CENTLIVRES, P.; CENTLIVRES-DEMONT, M. (2006) «The story of a picture. Shiite depictions of Muhammad». *A Isim Review*, 17, p. 18-19.
- DUPRET, B.; PIERRET, T.; PINTO, P.G.; SPELLMAN-POOTS, K. (2013) *Ethnographies of Islam. Ritual performances and everyday practices*. Edimburg: Edinburgh University Press.
- MARRANCI, G. (2008) *The anthropology of Islam*. Oxford: Berg.